

Predreferendumska istraživanja i rezultati referendumu

Daniela Širinić

Vrlo niska potpora ulasku u Uniju u nekim zemljama, koju su pokazivala anketna istraživanja, uzrokovala je promjene ustava, izbornog zakonodavstva i zakona o referendumima kako bi se doskočilo nepovoljnu ishodu

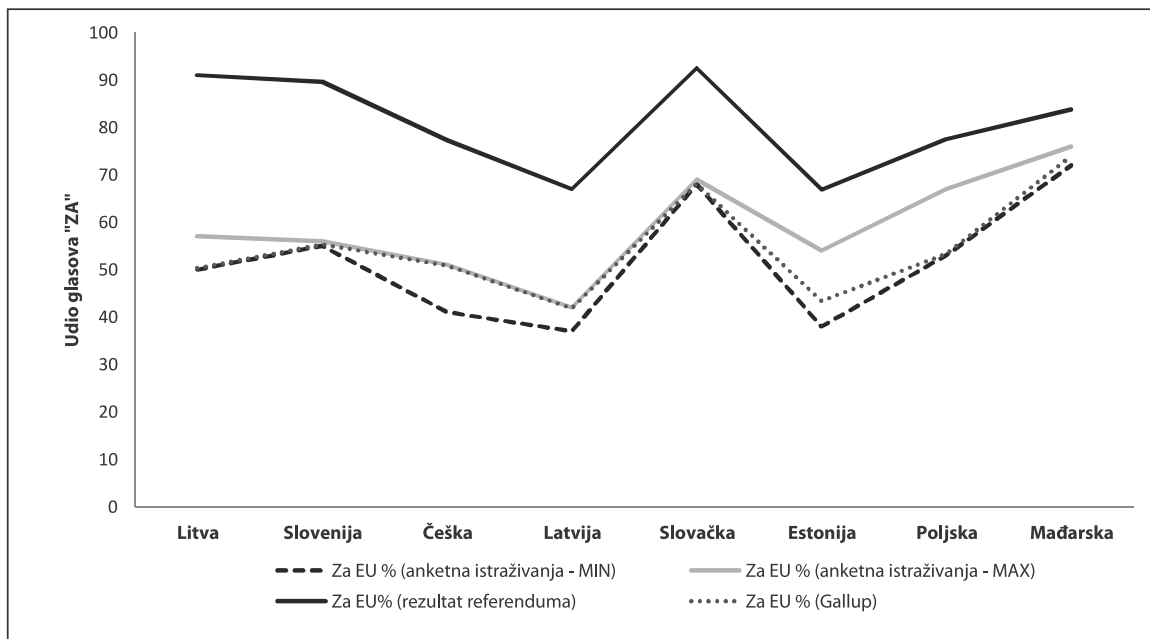
Što su predreferendumska istraživanja općenito predviđala?

Stavovi građana prema ulasku Hrvatske u Europsku Uniju analizirani su u komercijalnim istraživanjima još od kraja devedesetih godina. Sličan je trend zabilježen i u državama koje su referendum održale 2003. godine. Vrlo niska potpora ulasku u Uniju u nekim zemljama, koju su pokazivala anketna istraživanja, uzrokovala je promjene ustava, izbornog zakonodavstva i zakona o referendumima kako bi se doskočilo nepovoljnu ishodu. Tako su političke elite u Mađarskoj inicirale promjenu zakona o referendumu kojom je odredba o minimalnom odazivu birača od 50 posto zamijenjena odredbom koja dopušta da 25 posto biračkog tijela donese obvezujuću referendumsku odluku. Neke su države izvele manje dramatične manevre. U Poljskoj i Litvi izboru su produljeni na dva dana, a u Letoniji, koja je prema predizbornim anketama iz 2002. prednjačila po broju protivnika referenduma, vrijeme glasanja produljeno je tri sata (Albi, 2005).

Grafikon 1. prikazuje podatke iz predreferendumskih istraživanja u novim članicama Unije. Prikaz sadržava interval minimalnih i maksimalnih procjena glasova "za" pristupanje prema procjenama anketnih istraživanja, procjene anketnih istraživanja Gallupa i stvarne rezultate referenduma. Podaci su raspoređeni od najvećih razlika između procjena istraživanja i stvarnih rezultata (lijevo) do najmanjih razlika (desno). Vidljivo je da su anketna istraživanja predviđala manji broj glasova za Uniju od stvarne potpore. Najveće su razlike bile u Litvi, a najmanje u Mađarskoj.

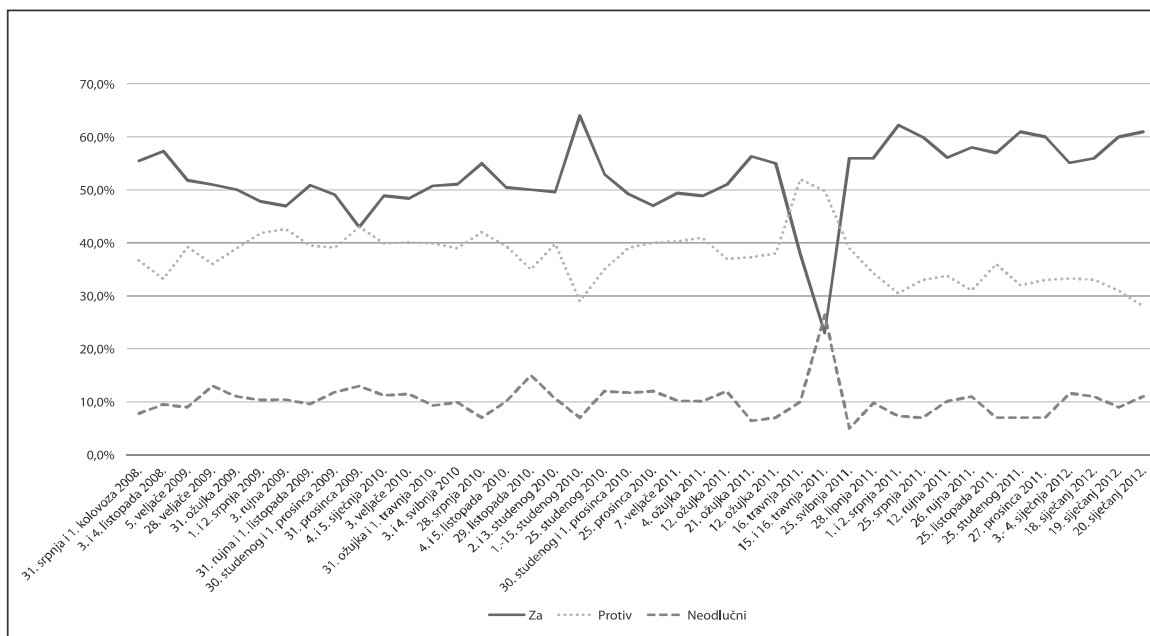
Daniela Širinić, znanstvena novakinja na Fakultetu političkih znanosti i doktorska kandidatkinja iz komparativne politike na Srednjoeuropskom sveučilištu u Budimpešti (CSU). E-pošta: dsirinic@fpzg.hr

Grafikon 1. Usporedba procjena komercijalnih istraživanja i službenih rezultata referenduma u 8 postkomunističkih zemalja

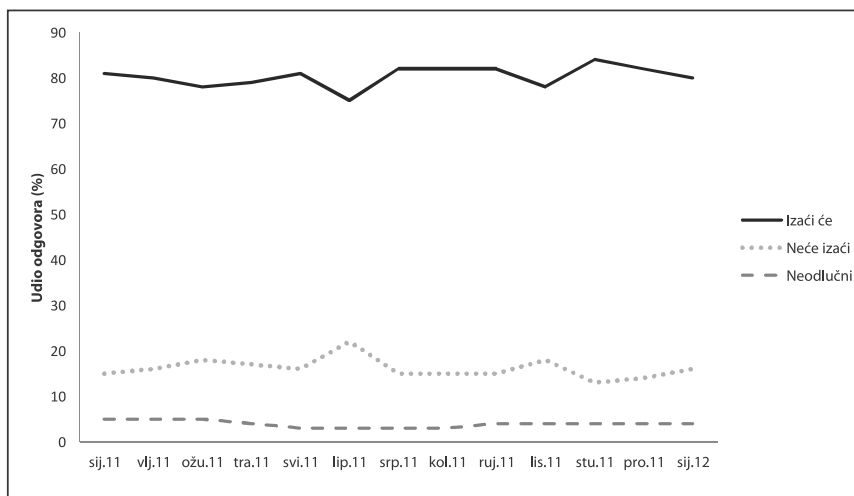

Izvori: Albi (2005); Gallup Europe; IDEA.

Grafikon 2. Rezultati anketnih istraživanja javnog mnijenja o ulasku Hrvatske u EU (2008-2012)

Izvor: Wikipedija, više autora. Podaci provjereni u arhivama dnevnog tiska i na internetskim portalima.

Grafikon 3. Odaziv birača prema anketama Crobarometra od siječnja 2011. do siječnja 2012.

Izvor: Prilagođena prezentacija Ipsos Puls dostupna na www.manjgura.hr (blog Krešimira Macana od 20. siječnja 2012). Podaci skinuti s interneta 23. siječnja 2011.

Premda se takva razlika između rezultata anketa i rezultata referendumu često pripisivala metodološkim greškama u anketnim istraživanjima, i rezultati istraživanja jedne od najrazvijenijih agencija za ispitivanje javnog mijenja na svijetu, Gallupa, bili su daleko od rezultata referendumu. Tri su moguća objašnjenja tih razlika. Prema prvome i ujedno najčešćem objašnjenju koje navode istraživačke agencije, javna potpora ulasku neke države

Butler i Ranney navode da je sudjelovanje birača na referendumima u raznim zemljama prosječno 15 posto niže od sudjelovanja na nacionalnim izborima. To znači da odaziv birača ima veći utjecaj na rezultat referendumu nego na ishod parlamentarnih izbora

u Uniju stvarno je bila onakva kakvu pokazuju ankete u vrijeme anketiranja. Neke procjene u grafikonu 1. rezultat su anketa koje su provedene mjesecima prije održavanja referendumu, pa se može pretpostaviti da građani u to vrijeme još nisu bili donijeli konačnu odluku o tome kako će glasovati ili su se u međuvremenu jednostavno predomislili. Nažalost, to je objašnjenje najteže empirijski provjeriti. Drugo se objašnjenje zasniva na klasičnim metodološkim zamjerkama. Uvijek je bolje da se istra-

živanja provode na što većemu, reprezentativnom uzorku, i to kao terensko anketiranje kako bi se smanjila stopa odbijanja, te bez primjene naknadnih korekcija (poststratifikacije) uzorka. Takva su rješenja vremenski zahtjevnija i znatno skuplja, te je jasno zašto se istraživanja koja naručuju mediji koriste raznim metodološkim prečacima. Treće je objašnjenje teorijski najzanimljivije, a izravno je povezano s istraživanjima odaziva birača. Tri su sastavnice tog objašnjenja: inherentni metodološki problem, varijabilnost referendumskih glasača. Ako je primarni cilj ankete saznati udio glasova "za" i "protiv", onda je metodološki ispravno tretirati samo glasače kao

populaciju koja se analizira. To je, dakako, tehnički nemoguće precizno izvesti, jer se prije samog čina glasanja ne može znati tko su glasači. Odaziv birača pokazuje veću varijabilnost na referendumima nego na parlamentarnim izborima, a često je i znatno niži. Butler i Ranney (1994) navode da je sudjelovanje birača na referendumima u raznim zemljama prosječno 15 posto niže od sudjelovanja na nacionalnim izborima. To znači da odaziv birača ima veći utjecaj na rezultat referendumu nego na ishod parlamentarnih izbora (podrobnije u: LeDuc, 2002). Budući da referendumске teme ponekad brišu stranačke podjele te tradicionalno stranačko pozicioniranje gubi važnost, ponašanje birača prati taj proces, što povećava volatilitnost. Biračka tijela na referendumima i na parlamentarnim izborima više se ne poklapaju, pa je teže predvidjeti ishod referendumu.

Predreferendumska istraživanja u Hrvatskoj

Linjski grafikon (grafikon 2) prikazuje rezultate većine predizbornih istraživanja u Hrvatskoj koja su provele agencije Ipsos Puls, Mediana Fides i Hendaal za dnevne novine i televizijske kuće od kolovoza 2008. do siječnja 2012. Iz grafikona je vidljiva razmjerno stabilna potpora ulasku Hrvatske u Europsku Uniju u posljednje četiri godine. U većini istraživanja više od 51 posto građana pozitivno se opredijelilo prema ulasku u Uniju, a od početka lipnja 2011. potpora se zadržava na razini većoj od 55 posto. Grafikon sadržava i dva slučaja neuobičajeno niske i visoke potpore. Ako se prisjetimo događaja koji su prethodili tim istraživanjima, moguće je ponuditi objašnjenje za iznimno nisku potporu sredinom travnja 2011. Isti dan kada se provodilo istraživanje, 15. travnja 2011, Haški je sud objavio presude generalima Anti Gotovini i Mladenu Markaču. Nešto viša potpora sredinom studenoga 2010. donekle je neočekivana, jer su istraživanja provedena početkom i krajem studenoga pokazivala

POLITIČKE ANALIZE

razine potpore koje se nisu razlikovale od prosječne potpore u 2010. godini. Naime, istraživanje iste agencije (Ipsos Puls), provedeno 2. i 3. studenoga, pokazalo je da je ulazak Hrvatske u Uniju podupiralo 49,6 posto građana, a istraživanje provedeno

Slično većini komercijalnih istraživanja u postkomunističkim zemljama prije pristupnih referenduma, i u Hrvatskoj postoji razlika između predviđenih i stvarnih rezultata. Ta se razlika djelomice može pripisati promjenjivim stavovima ispitanika, ali i pogrešnim procjenama odaziva na referendum

krajem studenoga pokazalo je da je potpora porasla na 53 posto. Istraživanje koje je pokazivalo visoku potporu od 64 posto naručilo je Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija, a nasuprot većini prikazanih anketa zasnivalo se na terenskom, a ne telefonskom ispitivanju stavova. Nažalost, zbog primjene različite metodologije istraživanja, to jest drukčijeg načina provedbe ankete, nemoguće je izravno uspoređivati rezultate i tražiti moguće greške.

Slično većini komercijalnih istraživanja u postkomunističkim zemljama prije pristupnih referenduma, i u Hrvatskoj postoji razlika između predviđenih i stvarnih rezultata. U posljednjih nekoliko mjeseci pred referendum procijenjena potpora u Hr-

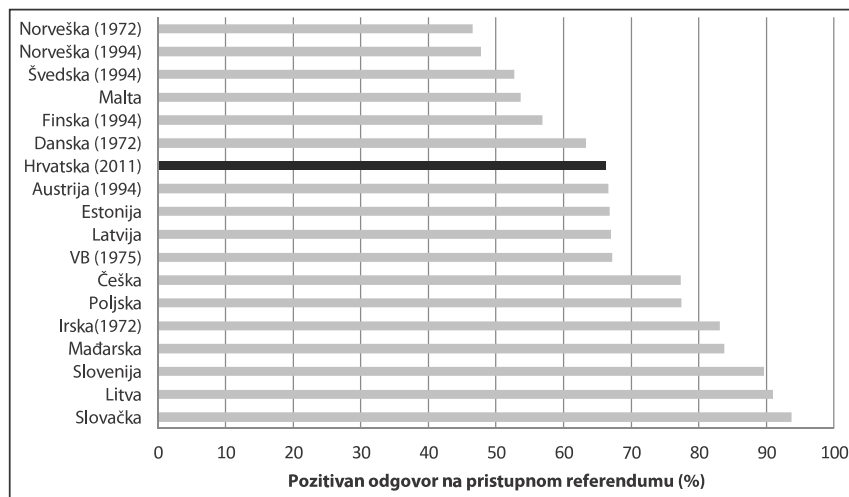
vatskoj bila je viša od 55 posto, a stvarno je u zemlji za ulazak glasovalo 66,1 posto građana. Razlika veća od 10 postotnih bodova ne može se pripisati samo standardnoj grešci ankete, jer je greška (granica greške uzorka) u istraživanjima koja procjenjuju javno mnijenje na razini cijele zemlje (zemlja kao jedna izborna jedinica) značajno manja od greške koja je očekivana u istraživanjima stavova birača pred parlamentarne izbore. Kao što je već navedeno, ta se razlika djelomice može pripisati promjenjivim stavovima ispitanika, ali i pogrešnim procjenama odaziva na referendum. Kao i u ostalim postkomunističkim zemljama u kojima su provedena predreferendumska istraživanja, zanemaren je utjecaj odaziva birača na rezultat referenduma. Posljednja istraživanja provedena početkom siječnja 2012, predviđala su odaziv od 60 do visokih 69 posto. U grafikonu 3. prikazani su rezultati mjesečnih istraživanja agencije Ipsos Puls i Crobarometar, o odazivu birača u posljednjih godinu dana. Te su ankete predviđale iznimno visok odaziv birača od, prosječno, 80 posto. Takav odmak od stvarnog odaziva nije začuđujući i ne treba odmah dovesti u pitanje kvalitetu provedenog istraživanja.

Ako zagovaratelji članstva imaju više resursa, ako političke elite nude uvjerljive argumente i ako je opća razina poznavanja Europske Unije viša, može se očekivati i veći udio pozitivnih glasova

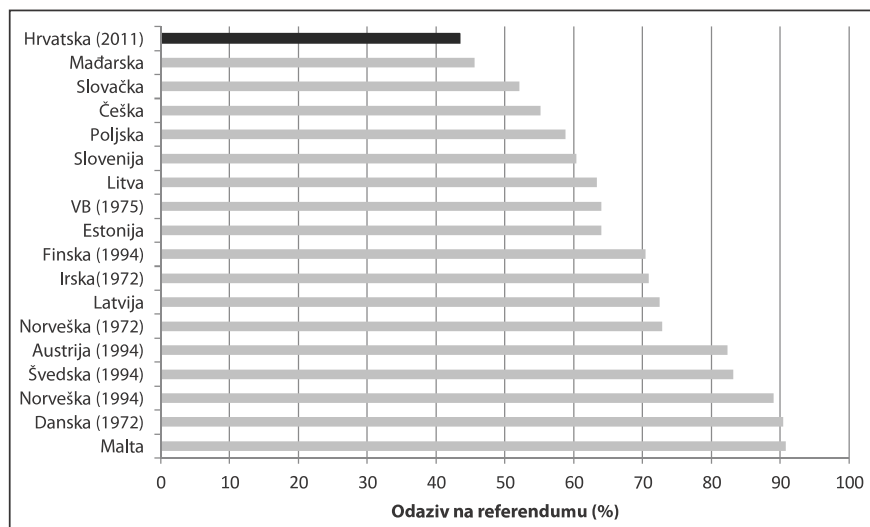
Naime otkako se predizborna i postizborna istraživanja provode, anketne procjene odaziva, i komercijalne i znanstvene,

značajno odstupaju od stvarnih rezultata. Odaziv birača jedan je od najteže mjerljivih indikatora biračkog ponašanja. Dva su prevladavajuća teorijska objašnjenja tog problema. Prvo je objašnjenje vezano za "prenapuhani" odaziv birača u predizbornim anketama. U njima ispitanici nude odgovore koji su društveno poželjni i koji ih neće dovesti u neugodan položaj (Presser, 1990). Slično objašnjenje nudi se i za istraživanja provedena nakon izbora u kojima većina ispitanika tvrdi da je izašla na izbore, premda je iz službenih podataka vidljiva značajna razlika između anketnoga i stvarnog odaziva. No, društvena poželjnost

Grafikon 4. Udio pozitivnih glasova na pristupnim referendumima u postkomunističkim državama

Izvor: Szcerbiak i Taggart (2007), s dodatkom rezultata referenduma u Hrvatskoj prema izvješću DIP-a broj 9 - ožujak 2012.

Grafikon 5. Odaziv birača na pristupne referendumne u postkomunističkim državama

Izvor: Grafikon je izrađen prema podacima iz članka Szczerbiaka i Taggarta (2007), s dodatkom rezultata referenduma u Hrvatskoj prema izvješću DIP-a

nije jedino objašnjenje. Prema mišljenju Abelsona i suradnika (1992), ispitanici se jednostavno ne sjećaju jesu li izašli na nedavno održane izbore, te često pozitivnim odgovorom projiciraju glasovanje u kojemu su sudjelovali prije nekoliko godina, što se naziva učinkom *memory failure*. Nekoliko eksperimentalnih istraživanja koja su provedena u posljednjih dvadesetak godina pokazala su da se može smanjiti udio "lažnih" glasača modificiranjem anketnih pitanja (Belli i dr., 1999).

Kako znanost tumači rezultate pristupnih referenduma

Sličnosti u predviđanju rezultata "europskog referenduma" u postkomunističkim državama u komercijalnim istraživanjima nisu jedina dimenzija koja spaja tu skupinu najmlađih članica s Hrvatskom. Među najzanimljivijim doprinosima literaturi o europskim referendumima ističe se članak Szczerbiaka i Taggarta (2007). Analizirajući proces pristupanja postkomunističkih zemalja Uniji, autori izdvajaju posebna obilježja te skupine referenduma koja ih čine posebnim podtipom europskih referenduma. Prvu dimenziju toga novog podtipa čini visoka razina pozitivnog glasovanja u svim primjerima (v. grafikon 4) u usporedbi s prijašnjim "europskim referendumima". Osim Irske i Velike Britanije, osam od deset država s najvišim udjelom glasa "za" pripada skupini novih članica Unije. Szczerbiak i Taggart (2007) navode niz potencijalnih objašnjenja takva ishoda, poput resursa koji su utrošeni u kampanji, jasnoće argumenata koje su političke elite prezentirale javnosti, te opće razine poznavanja politika i institucija Europske Unije. Argumenti su zdravorazumski: ako zagovaratelj članstva imaju više resursa, ako političke elite nude uvjerljive argumente i ako je opća razina poznavanja Europske Unije viša, može se očekivati i veći udio pozitivnih glasova.

No ako navedena objašnjenja suočimo s iznimno niskim odazivom birača u većini postkomunističkih država, potencijalne hipoteze o uzročno-posljedičnim mehanizmima više nisu održive. Primjerice, ako zagovaratelj pristupanja raspolažu s više resursa koje mogu uložiti u kampanju, očekivan je porast udjela građana koji će glasovati sukladno porukama te političke skupine. To pak ne znači da se očekuje i veći odaziv birača zato što, u krajnjem slučaju, jednosmjerna kampanja može i negativno utjecati na motivaciju dijela biračkog tijela. Druga dimenzija Szczerbiakova i Taggartova novog tipa referenduma jest vrlo nizak odaziv (v. grafi-

kon 5). Kao što autori navode, sedam od osam najnižih odaziva na "europske referendume" zabilježeni su postkomunističkim zemljama, a kretali su se od 64,0 posto u Estoniji do 45,6 posto u Mađarskoj (2005: 560).

Zašto je teško objasniti praksu europskih referenduma? Teorije biračkog ponašanja usmjerene su na analizu formiranja političkih preferencija i političke ideologije te su većinom vezane za analizu parlamentarnih izbora. Istraživanja ponašanja na referendumima uglavnom su ograničena na zemlje u kojima je praksa referenduma sastavni dio političkog procesa, kao u Švicarskoj i SAD-u (Kriesi, 2005; Christin i dr., 2002). Tek je u posljednje vrijeme proveden manji broj istraživanja koja su bila fokusirana na europske referendume, odnosno na referendume o pristupu Europskoj uniji (Leduc, 2002; Albi, 2005; Szczerbiak i Taggart, 2007). Sinteza iskustava europskih referenduma i analize biračkog ponašanja u razvijenim demokracijama u posljednjih pedeset godina dovela je do oblikovanja dvaju osnovnih teorijskih pristupa referendumskom ponašanju.

Prema prvom pristupu, na europske referendume gleda se kao na "sporedne izbore" ili "izbore drugog reda" (*second-order elections*). Na političko ponašanje građana najveći utjecaj ima stranačka pripadnost: ako stranka koju pojedinac simpatizira zastupa pozitivan stav o članstvu, i on će formirati jednak stav i obratno. Drugi pristup ili utilitaristička teorija naglašava ulogu ekonomskih kalkulacija svakog pojedinca u oblikovanju njegova stava prema integraciji. Glavnu ulogu u oblikovanju stava pojedinca ima, dakle, osobna procjena korisnosti pristupanja Europskoj Uniji. U tom se kontekstu često zanemaruje pitanje sposobnosti i znanja pojedinca da procijeni korisnosti ili nedostatke određene politike. Jedna od najaktualnijih tema u suvremenoj europskoj literaturi o biračkom ponašanju jest utjecaj političkog znanja pojedinca na njegovu biračku odluku, posebice u kontekstu izbora za Europski parlament koji se odr-

žavaju na višim razinama i često u uvjetima slabe informiranosti građana.

No referendumsko glasovanje bilo je dosad predmet analize malobrojnih istraživanja. Aguiar-Conraria i Magalhães su 2009. napravili komparativnu analizu svih referenduma održanih u Europskoj Uniji od 1970. do 2007. Zanimao ih je utjecaj dizajna referenduskog postupka na odaziv birača. Došli su, među ostalim, do spoznaje da na odaziv građana na referendum utječe opća razina pismenosti, to jest da je odaziv veći u zemljama u kojima je veća i pismenost. Autori navode da je utjecaj razine pismenosti rezultat veće zahtjevnosti referenduskih tema. Smatraju da je odluku na referendumu teže donijeti od odluke na parlamentarnim izborima jer su građanima manje na usluzi "informativni prečaci" i nije dovoljno pratiti stranačke signale da bi se zadovoljila optimalna razina informiranosti kao na parlamentarnim izborima. Stoga bi analize političkog znanja i političke informiranosti morale postati dio istraživačkog repertoara hrvatskih politologa.

Zaključak

Granica greške uzorka u predreferenduskim istraživanjima značajno je manja od greške koja je očekivana u istraživanjima ponašanja birača pred parlamentarne izbore zato što se procjenjuju stavovi na razini cijele države, a ne i u pojedinim izbornim jedinicama. No procjene referenduskih rezultata primjenom anketnih istraživanja samo su na prvi pogled jednostavne. Inherentni problemi analize biračkog odaziva i volatilnost biračkog tijela utječu na ukupnu grešku, koja je često veća od greške u predviđanju izbornih rezultata.

Nizak odaziv, makar prema službenim podacima koji se temelje na popisu birača, te ne osobito visok postotak glasova za pristup Uniji u usporedbi s ostalim postkomunističkim zemljama posebnosti su hrvatskog referenduma. Premda je pristupni proces u Hrvatskoj trajao dulje nego u spomenutim državama, referendumska kampanja i javna rasprava bili su na sličnoj razini kao i u njima. Politika motivacije biračkog tijela, ako je uopće bila planirana, očito nije uspješno primijenjena. Ponekad je nedostatak rasprave o određenom pitanju jedan od glavnih uzroka niskog odaziva birača. Na izlazak na pristupni referendum trebalo bi gledati i kao na pokazatelja odaziva na buduće izbore za Europski parlament. Hoće li se Hrvatska pridružiti Mađarskoj i Poljskoj u kojima su zabilježeni dosad najniži odazivi u povijesti izbora za Europski parlament?

Literatura

- Abelson, R. P., Loftus, E. F., Greenwald, A. G. (1992). Attempts to Improve the Accuracy of Self-Reports of Voting. *Questions about Questions*. New York: Sage, str. 138–53.
- Aguiar-Conraria, L., Magalhães, P. C. (2010). Referendum design, quorum rules and turnout. *Public Choice*. 144:63–81.
- Albi, A. (2005). *EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe*. New York: Cambridge University Press.
- Belli, R. F., Traugott, M. W., Young, M., McGonagle, K. A. (1999). Reducing Vote Over-Reporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring. *Public Opinion Quarterly*. 63:90–108.
- Butler, D., Ranney, A. (ur.) (1994). *Referendums around the world: The growing use of direct democracy*. London: Macmillan.
- Christin, T., Hug, S., Sciarini, P. (2002). Interests and information in referendum voting: An analysis of Swiss voters. *European Journal of Political Research*. 41:759–776.
- Leduc, L. (2002). Opinion change and voting behaviour in referendums. *European Journal of Political Research*. 41:711–732.
- Presser, S. (1990). Can Context Changes Reduce Vote Over-Reporting? *Public Opinion Quarterly*. 54:586–93.
- Szczerbiak, A., Taggart, P. (2004). The Politics of European Referendum Outcomes and Turnout: Two Models. *West European Politics*. (27) 4:557–583.

Izvori podataka

- The Gallup Organisation, Bruxelles, Belgija, <http://www.gallup-europe.be>
- IDEA, The International Institute for Democracy and Electoral Assistance, <http://www.idea.int>
- Wikipedia contributors, "Croatian European Union membership referendum, 2012", Wikipedia, The Free Encyclopedia, http://en.wikipedia.org/wiki/Croatian_European_Union_membership_referendum,_2012 (pristupljeno 2. 2. 2012)
- Državno izborno povjerenstvo Republike Hrvatske, Službeni potpuni rezultati glasovanja na državnom referendumu o pristupanju Republike Hrvatske Europskoj uniji, 27. 1. 2012. ■